

Wojciech Gotkiewicz

Właściciele gospodarstw ekologicznych jako liderzy w rozwoju obszarów wiejskich = The Owners of Ecological Farms as Leaders in the Rural Areas Development

Humanistyka i Przyrodoznawstwo 6, 125-132

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wojciech Gotkiewicz

Katedra Doradztwa w Agrobiznesie
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Department of Advisory Service in Agribusiness
University of Warmia and Mazury in Olsztyn

WŁAŚCICIELE GOSPODARSTW EKOLOGICZNYCH JAKO LIDERZY W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

The Owners of Ecological Farms as Leaders in the Rural Areas Development

Słowa kluczowe: strategia rozwoju obszarów wiejskich, liderzy, wiek, wykształcenie, przedsiębiorczość.

Key words: strategy of rural areas development, leaders, age, education, initiatives.

Streszczenie

Strategia rozwoju obszarów wiejskich wymaga włączenia się w nią społeczności lokalnych. Dlatego też niezmiernie istotne jest pojawienie się na wsi animatorów życia społeczno-gospodarczego.

Analiza szeregu czynników pozwala stwierdzić, że to właśnie właściciele gospodarstw ekologicznych w dużej mierze wydają się być predysponowani do roli liderów w rozwoju obszarów wiejskich. Przeciętny wiek właścicieli gospodarstw ekologicznych oscyluje w granicach 40 lat, a więc znajdują się oni w okresie największej aktywności zawodowej i społecznej. Są to w większości ludzie lepiej wykształceni aniżeli przeciętny rolnik. W badanej populacji prawie połowa właścicieli gospodarstw ekologicznych legitymuje się wykształceniem co najmniej średnim, w tym co piąty respondent posiada dyplom ukończenia wyższej uczelni. Poza tym dużo częściej biorą udział w kursach doskonalenia zawodowego, organizowanych przez różnego typu instytucje i stowarzyszenia, mają także większy kontakt z ośrodkami naukowymi aniżeli przeciętny rolnik.

Z przeprowadzonych badań wynika, że właściciele gospodarstw ekologicznych podjęli pracę z własnej, nieprzymuszonej woli, a tylko tacy rolnicy są w stanie aktywnie włączyć się w procesy przeobrażania obszarów wiejskich.

Abstract

The success of strategy of rural areas development in Poland except many other factors requires co-operation of local communities. In the context, coming of organisers of socio-economical activity into being is of essence.

Analysis of a number of factors leads to conclusion that it is just owners of ecological farms who have considerable predisposition to the role of leaders in the process of rural areas development. An average age of ecological farms owners is about 40 years - thus they are in the period of the biggest professional and social activity. Ecological farm owners are generally better educated than an average farmer. In the researched population almost half of them have at least secondary education, and every fifth respondent has a university education. Ecological farm owners much more often than an average farmer participate in various courses of professional improvement, organised by institutions and associations; they have also more and better contacts with scientific and research centres.

The research findings show that the ecological farm owners took up their job of their own free will, and only such farmers are able to actively join the process of rural areas transformation.

Rolnicy prowadzący gospodarstwa ekologiczne z uwagi na trudności związane ze sprzedażą swoich produktów muszą być ludźmi przedsiębiorczymi. Są zatem lepiej zorientowani w prawach panujących na rynku, lepiej radzą sobie w nie sprzyjających warunkach. Ma to swoje źródło również w tym, że rolnicy ekologiczni to w wielu wypadkach ludzie pochodzący z miast. Mają oni zatem większe, aniżeli przeciętny rolnik, możliwości kontaktu miasto – wieś, a co za tym idzie także możliwości przyciągania kapitału z obszarów pozarolniczych.

Because of the difficulties connected with the sale of produce farmers running ecological farms have to be farmers of initiative. Thus they are better informed of the rules and regulations of the market, and can act far better in unfavourable conditions. One of the reasons is that many of them are people of town origin, therefore they have more possibilities of making contacts between town and village, and also more possibilities of attracting capital from non-agricultural sources.

Wstęp

Transformacja ustrojowa, która dokonała się w Polsce, wymusiła potrzebę przeprowadzenia kompleksowych zmian na obszarach wiejskich. Chodzi tutaj przede wszystkim o działania w następujących dziedzinach:

- dostosowanie rolnictwa i jego otoczenia do gospodarki rynkowej;
- rozwój przedsiębiorczości w działach pozarolniczych na wsi;
- rozwój infrastruktury na obszarach wiejskich.

Zagadnienia te odgrywają kluczową rolę w tworzeniu strategii rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. Należy tu jednak podkreślić, że nawet najlepsza strategia nie może mieć szansy powodzenia bez współdziałania samych zainteresowanych, czyli mieszkańców wsi. Niezwykle ważna jest zatem aktywizacja społeczności lokalnych w kierunku rozwoju ducha przedsiębiorczości. Potrzebne jest więc zaistnienie na wsi grup lokalnych animatorów życia społeczno-gospodarczego, a co za tym idzie kreowania w środowisku wiejskim osoby przywódcy-lidera. Ludzie określani tym mianem to, zdaniem M. Kramarz i P. Topińskiego (1997), „[...] osoby aktywne, wykształcone, o społecznikowskiej pasji, skłonnościach do działań altruistycznych, inteligentne, prężne i niekoniecznie młode”¹.

W niniejszym opracowaniu starano się odpowiedzieć na pytanie, czy właściciele rodzinnych gospodarstw ekologicznych mogą stać się liderami społeczności lokalnych na swoim terenie.

Metodyka badań

Badania przeprowadzono w latach 1993–1994 i objęto nimi 60 gospodarstw ekologicznych (w większości posiadających atest). Przyjęta do badań populacja stanowiła 34,5% wszystkich gospodarstw ekologicznych w Polsce. Terenem badań

¹ M. KRAMARZ, P. TOPIŃSKI, *Strategia rozwoju gmin wiejskich*, Biblioteczka Zarządów Gmin, Warszawa 1997.

był obszar całej Polski, którą dla potrzeb niniejszej pracy podzielono umownie na trzy regiony: północno-wschodni (dawne woj. białostockie, łomżyńskie, olsztyńskie, ostrołęckie, siedleckie i suwalskie), północny (woj. bydgoskie, gdańskie, koszalińskie i pilskie) oraz środkowo-zachodni (woj. leszczyńskie, sieradzkie, skierniewickie i wrocławskie).

W badaniach zostały zastosowane następujące metody i techniki badawcze:

1. Metoda ankietowa. Była ona zasadniczym źródłem pozyskiwania danych. Kwestionariusz wywiadu został opracowany w dwóch wersjach. Pierwsza przeznaczona była dla właścicieli gospodarstw ekologicznych, druga – dla właścicieli gospodarstw konwencjonalnych. Kwestionariusz wywiadu dla właścicieli gospodarstw ekologicznych składał się z dwóch części. Pierwsza część kwestionariusza obejmowała:

- charakterystykę osoby właściciela gospodarstwa ekologicznego;
- opis środowiska życia i pracy;
- motywy i uwarunkowania podjęcia ekologicznych metod produkcji rolniczej.

Część druga zawierała szczegółowe pytania dotyczące gospodarstwa (budynki i budowle gospodarcze, wyposażenie w środki techniczne, struktura zasiewów, obsada zwierząt itp.), ekonomiki i organizacji produkcji.

2. Metoda wywiadu bezpośredniego. Polegała ona na osobistym kontakcie autora badań z właścicielami gospodarstw. Spełniała rolę pomocniczą w stosunku do metody kwestionariusza wywiadu.

Uzyskane w trakcie badań ankietowych informacje zostały poddane weryfikacji formalnej i merytorycznej.

Wyniki

Rolnictwo ekologiczne w Polsce ma wszelkie szanse stać się jednym z priorytetowych kierunków rozwoju gospodarki rolnej. Położenie szczególnego nacisku w planach rozwoju gospodarczego na produkcję wysokiej jakości żywności, turystykę wiejską, ochronę środowiska oraz na przemysł związany z tymi dziedzinami stworzyć może dobrą i długotrwałą szansę rozwoju kraju².

Wydaje się, że istnieje wiele argumentów przemawiających za tym, że to właśnie rolnicy prowadzący gospodarstwa ekologiczne są predysponowani do roli animatorów rozwoju obszarów wiejskich. Teza ta znajduje potwierdzenie również w wynikach niniejszych badań.

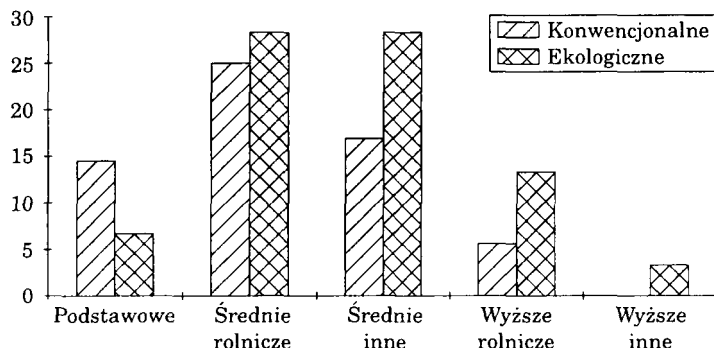
Przeciętny wiek właścicieli gospodarstw ekologicznych oscyluje w granicach 40 lat, a więc znajdują się oni w okresie największej aktywności zawodowej i społecznej. Są to w większości ludzie lepiej wykształceni aniżeli przeciętny rolnik

² M. GÓRNY. *Rolnictwo ekologiczne szansą Polski*, [w:] *Ekologia wsi – materiały z II Ogólnopolskiego Forum, Solina 24–27 września 1992*, s. 32; U. SOŁTYSIĄK, *Eko-rolnictwo – szansa na polską specjalność. Rolnictwo ekologiczne od teorii do praktyki*, Stowarzyszenie EKOLAND, Stiftung LEBEN und UMWELT, Warszawa 1993, s. 111–118.

(rys. 1). W badanej populacji prawie połowa właścicieli gospodarstw ekologicznych legitymuje się wykształceniem co najmniej średnim, w tym co piąty respondent posiada dyplom ukończenia wyższej uczelni. Tylko ok. 6% ankietowanych swoją edukację zakończyło na szkole podstawowej. Podobnie tendencje można zaobserwować, analizując zagadnienie doskonalenia pozaszkolnego. Także w tym wypadku właściciele gospodarstw ekologicznych w dużo szerszym zakresie uzupełniają swoją wiedzę fachową. Biorą udział w kursach doskonalenia zawodowego, organizowanych przez różnego typu instytucje i stowarzyszenia, mają także większy kontakt z ośrodkami naukowymi aniżeli przeciętny rolnik.

Zagadnienie powyższe jest szczególnie ważne. W nowych warunkach zaistniałych w Polsce wykształcenie zaczyna być tym czynnikiem, który często decyduje o kondycji przedsiębiorstwa, czyli w tym wypadku gospodarstwa rolnego. Rolnicy lepiej wykształceni w większym stopniu mogą korzystać z nowych technologii i metod produkcji. Potrafią znacznie sprawniej poruszać się w takich zagadnieniach związanych z organizacją i ekonomiką produkcji rolnej, jak marketing produktów rolnych, opracowywanie biznesplanów, umiejętność korzystanie z ofert kredytowych. Znajduje to odzwierciedlenie w coraz większym zainteresowaniu różnego rodzaju formami doskonalenia zawodowego. Wyraźnie różnie również liczba młodzieży rolniczej zainteresowanej podjęciem studiów wyższych.

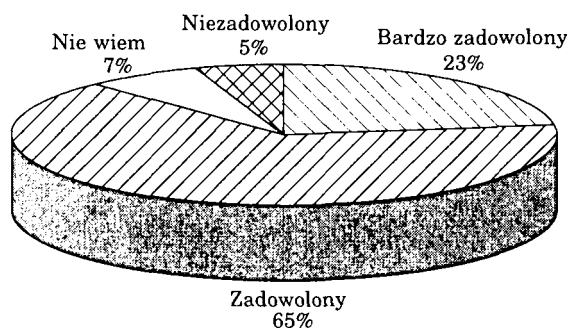
Rys. 1. Wykształcenie właścicieli gospodarstw rolnych

Kolejnym istotnym czynnikiem potwierdzającym predyspozycje właścicieli gospodarstw ekologicznych do bycia liderami w swoim środowisku są motywy podejmowania pracy w gospodarstwie rolnym. Co trzeci rolnik ekologiczny wybrał zawód z własnej woli. Rolnicy ci mają również silniejsze poczucie satysfakcji z racji wybranego zawodu, jak również miejsca zamieszkania (rys. 2). Jest to czynnik niezwykle ważny. Korzystny rozwój obszarów wiejskich nie dokona się sam, nie dokonają tego również osoby spoza tego środowiska. Specjaliści, autorzy koncepcji czy strategii rozwoju wsi, muszą znaleźć zrozumienie i oparcie w lokalnej społeczności. Trzeba zdać sobie jednak sprawę z faktu, że jedynie ci rolnicy, którzy pracę w gospodarstwie traktują jako sposób na życie, mogą aktywnie włączyć się w ten proces. To właśnie oni mogą zmienić stan polskiej wsi poprzez własną pracę i aktywizację pozostałych członków społeczności wiejskich.

Dla wielu polskich rolników życie na wsi i praca w gospodarstwie są wynikiem braku jakiegokolwiek innej alternatywy i są traktowane jako zło konieczne. Wydaje się jednak, że możliwa jest zmiana takiego postrzegania swojej sytuacji życiowej. Potrzebny jest jednak ktoś, kto pokaże tym ludziom, że pozostanie na wsi nie musi być jedynie wegetacją, że można żyć i pracować z dala od ośrodków miejskich, zachowując jednak taki sam standard życiowy i mając takie same możliwości rozwoju. Podobnie postrzega to zjawisko B. Smykowski: „Współczesne społeczeństwo potrzebuje liderów, którzy będą potrafili wejść w uśpione, podzielone zbiorowości, oderwać choć na chwilę ludzi od przytłaczającej ich codzienności [...]”³.

Rys. 2. Stopień zadowolenia z wykonywanego zawodu

³ B. SMYKOWSKI, *Ludzie i ich liderzy*, [w:] *Kształcenie liderów społeczności wiejskich*, red. A. Brzeziński i A. Potok, Fundusz Współpracy, Poznań 1996.

Właściciele gospodarstw ekologicznych, zdając sobie sprawę ze swojej jeszcze marginalnej pozycji na rynku produktów rolnych, chętniej aniżeli pozostali rolnicy tworzą wszelkiego rodzaju grupy (organizacje, stowarzyszenia itp.). W krajach Unii Europejskiej, w których rolnictwo ekologiczne rozwinięte jest o wiele bardziej aniżeli w Polsce, istnieje znaczna liczba organizacji i stowarzyszeń skupiających rolników stosujących metody rolnictwa ekologicznego. Spośród wszystkich krajów europejskich najwięcej gospodarstw produkujących żywność metodami ekologicznymi znajduje się na terenie Niemiec. Powstało tam kilka organizacji skupiających właścicieli tych gospodarstw. Najstarszą i zrzeszającą początkowo największą liczbę rolników jest organizacja Demeter (rolnictwo biodynamiczne) założona w 1924 r. Wraz z zwiększaniem się liczby gospodarstw powstawały kolejne organizacje. Z nowo powstałych największe znaczenie i zasięg ma stowarzyszenie Bioland, założone w 1971 r. Poza tymi wiodącymi organizacjami w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych powstawały następne. Należą do nich przede wszystkim:

- Biokreis Ostbayern (1979)
- Naturland (1982)
- ANÖG (1962)
- BOW (1985)
- Ekosiegel (1988)
- Stowarzyszenie Rolnictwa Ekologicznego Niemiec Wschodnich (1989)⁴.

W Wielkiej Brytanii ruch na rzecz rolnictwa ekologicznego (w oryginalnej wersji – organicznego) powstał w roku 1946, kiedy zawiązane zostało Stowarzyszenie „Soil”. Stowarzyszenie to prowadzi aktywną działalność upowszechnieniową wśród konsumentów oraz wydaje atesty gospodarstw chcącym produkować żywność metodami ekologicznymi, ma swoje filie w Australii i Nowej Zelandii.

Jedną z firm wchodzących w skład Stowarzyszenia „Soil” jest m.in. Spółdzielnia Marketingowa Zdrowej Żywności w Ledbury, która została założona w 1992 r. i skupia 28 producentów „zdrowej” żywności. Głównymi zadaniami Spółdzielni jest zapewnianie i zdobywanie rynków żywności ekologicznej, jak również kontrola jakości plonów. Jej członkowie gospodarują na 1400 ha, prowadzą produkcję roślinną, zwierzęcą, jak również uprawy warzyw i owoców. Spółdzielnia prowadzi hurtownię, w której przygotowuje się towar dla dużych sklepów. Ciekawą formą sprzedaży jest wysyłanie raz w tygodniu zamówionej partii produktów do 2400 indywidualnych odbiorców. Spółdzielnia prowadzi również, na zamówienie rządu, analizy zawartości szkodliwych substancji w produktach żywnościowych. W 1987 r. powołano w Wielkiej Brytanii Rejestr Kryteriów Produkcji Żywności Organicznej w Zjednoczonym Królestwie (United Kingdom Register of Organic

⁴ W. LUCZKA-BAKUŁA, *Rolnictwo ekologiczne w RFN*, „Wieś i Państwo” 1992, nr 1, s. 175-181; J. MATURA, *Założenia i kierunki rolnictwa ekologicznego*, „Ekologia Wsi” 1994, z. 3, s. 33.

Food Standards). Instytucja ta odpowiedzialna jest za zatwierdzanie organizacji atestujących, jak również może sama kontrolować podmioty ubiegające się o atestację⁵.

Kształtowanie się cech osobowych każdego człowieka jest wypadkową wielu czynników. Jednym z nich jest oddziaływanie środowiska, w którym dana jednostka funkcjonuje. To właśnie uwarunkowania otoczenia zmuszają niejednokrotnie ludzi do wyrabiania w sobie nowych nawyków, poszukiwania umiejętności, które pozwalają im istnieć w tym środowisku. Jedną z takich cech jest przedsiębiorczość. Można się z nią urodzić, ale można się jej także nauczyć.

Przedsiębiorczość jest tą cechą, bez której nie mogą obyć się właściciele gospodarstw ekologicznych. Wynika to z prostego powodu. W Polsce w odróżnieniu od krajów Unii Europejskiej brak jest jeszcze profesjonalnie zorganizowanej sieci dystrybucji żywności pochodzącej z gospodarstw ekologicznych, nie ma również stałego popytu na te produkty. Sytuacja taka zmusza więc rolników do szczególnej aktywności w poszukiwaniu rynków zbytu na wyprodukowaną przez nich żywność. Szczególnie niekorzystna sytuacja występuje na obszarach oddalonych od większych aglomeracji miejskich. Żywność wyprodukowana w gospodarstwach ekologicznych jest droższa aniżeli pochodząca z gospodarstw konwencjonalnych, co powoduje, że jest kupowana przez dość ograniczoną grupę konsumentów. W naszych realiach są to najczęściej mieszkańcy dużych miast⁶.

Często można również spotkać się ze zjawiskiem łączenia działalności produkcyjnej z turystyką wiejską. Działanie takie umożliwia po pierwsze zdobycie dodatkowych środków finansowych, pochodzących z wynajmu kwater, po drugie jest to również sposób sprzedaży produktów pochodzących z gospodarstwa.

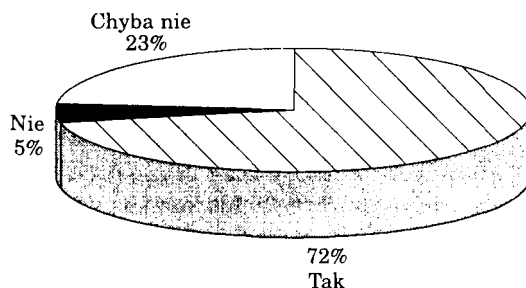
W związku z powyższym można zaryzykować twierdzenie, że właściciele gospodarstw ekologicznych są często lepiej zorientowani w prawach panujących na rynku, muszą też stać się bardziej przedsiębiorczy aniżeli ich sąsiedzi. Znajduje to również potwierdzenie w badaniach własnych. Ponad 70% ankietowanych właścicieli gospodarstw ekologicznych określa się jako ludzie przedsiębiorczy (rys. 3).

Kolejnym argumentem broniącym tezy o predyspozycjach właścicieli gospodarstw ekologicznych do bycia liderami w swoim środowisku jest ich pochodzenie społeczne. W wielu wypadkach rolnikami ekologicznymi są ludzie wychowani i wykształceni w miastach. Fakt ten może decydować o możliwościach lepszego kontaktu miasto – wieś, a co za tym idzie przyciągać kapitał z obszarów pozarolniczych. Przykładem tego mogą być chociażby działania związane z organizacją turystyki wiejskiej.

⁵ Z. KROLICKI, *Rolnictwo ekologiczne w Wielkiej Brytanii*, „Zdrowa Żywność” 1992, nr 2, s. 8-9; U. SOŁTYSIAK, *Atestacja i oznakowanie produktów i gospodarstw ekologicznych w Polsce na tle sytuacji w Europie*, [w:] *Ekologiczne i integrowane rolnictwo w Polsce – Raport 1995*, red. A. Radecki, Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa 1995, s. 98–120; J. MATURA, op. cit.,

⁶ D. METERA, A. BEDNAREK, *Aktualny stan handlu produktami ekologicznymi w Polsce*, [w:] *Ekologiczne i integrowane rolnictwo...*, s. 150–170.

Rys. 3. Przedsiębiorczość jako cecha osobowa w opinii właścicieli gospodarstw ekologicznych

Analizując wyniki badań, zauważono także i inny aspekt funkcjonowania gospodarstw ekologicznych. Chodzi tutaj m.in. o stosunek mieszkańców wsi do właścicieli gospodarstw ekologicznych. W dalszym ciągu wśród wielu rolników prowadzących gospodarstwa konwencjonalne pokutuje przekonanie o wyższości rolnictwa tradycyjnego nad jego „udziwnioną formą”, czyli rolnictwem ekologicznym. Wydaje się jednak, że z upływem czasu właściciele gospodarstw ekologicznych zyskują akceptację coraz większej liczby mieszkańców wsi. Już teraz, jak wynika z przeprowadzonych badań, respondenci – właściciele gospodarstw konwencjonalnych z wyższym wykształceniem – zaczynają doceniać ten kierunek produkcji rolniczej, jak również niejednokrotnie sami deklarują chęć przestawiania swoich gospodarstw na produkcję ekologiczną.

Wnioski

Analizując sylwetkę społeczno-zawodową właścicieli gospodarstw ekologicznych, można zaryzykować stwierdzenie, że są oni predysponowani do bycia liderami w swoich środowiskach. Potwierdzają to m. in. następujące czynniki:

- właściciele gospodarstw ekologicznych są lepiej wykształceni aniżeli przeciętny rolnik;
- praca w gospodarstwie rolnym w przypadku rolników ekologicznych jest wynikiem świadomego wyboru, a nie braku innych możliwości;
- sytuacja na rynku produktów ekologicznych (brak profesjonalnej sieci dystrybucji) wymaga od nich przedsiębiorczości i umiejętności poruszania się na rynku.

Główną przeszkodą w podejmowaniu roli przywódcy w społeczności wiejskiej przez rolników prowadzących gospodarstwa ekologiczne jest brak przekonania ogółu mieszkańców wsi do takiej formy gospodarowania. Spowodowane jest to w głównej mierze niechęcią do wszelkich działań odbiegających od norm społecznych, panujących na obszarach wiejskich. Obserwuje się jednak stopniowy wzrost zainteresowania rolnictwem ekologicznym części rolników, zwłaszcza tych lepiej wykształconych.